

POST W TRADYCJI BIBLIJNEJ I TALMUDYCZNEJ

Post – który oznacza obejść się dobrowolnie bez jedzenia przez jakiś czas, zwykle jeden dzień¹ – jest rytualnym elementem judaizmu, ale jego znaczenie było przedmiotem istotnych ewolucji i zmian w historii. W przeciwieństwie do tego, co jest często przytaczane przez pobożne tradycje, nigdy nie odgrywał kluczowej roli w żydowskiej liturgii publicznej, ale pozostał związany z indywidualnymi praktykami, często kwestionowanymi przez rabinów.

1. Judaizm przed wygnania

Po pierwsze, judaizm sprzed wygnania² wydaje się ignorować post rytualny. Post jest zachowaniem wyjątkowym, okazjonalnym, związanym z dwoma postawami: pokuty, jako rytuał mający na celu otrzymanie Bożego przebaczenia (post błagalny wobec klęsk żywiołowych lub zagrożenia wojną), i prorocstwa, jako praktyki zdolnej do wywołania wizji³. Dawni starożytni prorocy: Amos, Ozeasz, Micheasz nie wspominają postu jako rytualnej postawy.

Post proroczy ilustrują trzy przykłady, które pokazują, że jest to indywidualny wybór, a nie zbiorowa praktyka rytualna: Moj-

¹ Teksty odróżniają posty całkowite: od „jednego zachodu słońca do drugiego”, które były postami publicznymi, od postów „od wschodu do zachodu słońca”, zarezerwowanych raczej dla pobożności indywidualnej (Traktat *Ta'anit* I, 5 i *Tosephta Ta'anit*, wyd. Zuckermann MS, s. 217).

² Przypomnijmy, że wygnanie do Babilonu jest datowane na 597-580 p.n.e.

³ W starożytnych tradycjach religijnych post miał również znaczenie oczyszczenia i był związany z praktykami żałobnymi, wreszcie był wykorzystywany, aby uzyskać marzenia i wizje: ta ostatnia praktyka, którą odnajdujemy w Izraelu, szybko stanie się podejrzana, tak że będzie odrzucona przez oficjalną religię.

żesz w swojej drugiej wspinaczce na Synaj pości przez czterdzieści dni i czterdzieści nocy; co jest zauważone jako coś wyjątkowego (Wj 34,28; według Pwt 9,9 i 9,18, prawdopodobnie pościł on podczas dwóch wspinaczek). Wydaje się, że praktykował go Saul, by zobaczyć Samuela („był bezsilny, bez jedzenia czegokolwiek przez cały dzień i całą noc”; 1 Sm 28,20). Wreszcie, Księga Daniela⁴ (tekst aleksandryjski, II w. p.n.e.), która odnosi się do epoki Chaldejskiej, każe praktykować post swojemu bohaterowi (Dn 9,3 i 10,3) w oczekiwaniu wizji⁵. W końcu, w jego marszu ku górze Horeb, aż do „góry Bożej”, Eliasz wydaje się, że miał tylko, przez czterdzieści dni, ciasto i manierkę wody, które przekazał mu anioł (1 Krl 19,5-8). Wszystkie te przykłady odsyłają do pojedynczych aktów, w szczególnych okolicznościach. Post praktykowany przez Mojżesza i Eliasza mniej jest postem *cierpienia* niż postem *blagania*. Należy również zauważyć w Drugiej Księdze Samuela (12,16) post, który narzuca sobie Dawid, jest po to, by Bóg uzdrowił jego dziecko – „pościł surowo, wracał do domu i spędzał noc na ziemi” (ale zaskakujące jest to, że nie pościł już po śmierci dziecka: 2 Sm 12,21). Inne przykłady można znaleźć w Psalmach (Ps 35,13; Ps 69,11) lub w Księdze Ezdrasza (10,6): „Ezdrasz był w przedniej części świątyni Boga i poszedł do pokoju Jochanana syna Eliasziba, gdzie spędził noc bez jedzenia chleba, ani picia wody, dlatego że był w żałobie z powodu zdrady wygnańców”.

Znajdujemy również posty żałobne (1 Sm 31,13 i 2 Sm 1,12). Wreszcie możemy zobaczyć, jak monarchowie mogli wykorzystywać post publiczny do celów propagandowych, w prośbie postu, który czyni Izebel w imieniu Achaza, aby skazać Nabota: „Głoście post i niech Nabot stanie na czele narodu...” (1 Krl 21,9).

⁴ Napisana około 167-164 p.n.e.

⁵ Można powiedzieć, że chodzi o post „pozytywny” (odsyłając do rozróżnienia pomiędzy „negatywną ascezą” pokuty i „pozytywną ascezą” prośby, dokonanego przez O. Zöckler w starej, ale nadal przydatnej książce: *Askese und Mönchtum*, 2 t., Frankfurt, 1897).

2. Do powrotu z wygnania

Oficjalne posty mogły być ogłaszane po Wygnaniu, aby odalić niektóre nieszczęścia, naturalne lub ludzkie: w czasie wojen przeciwko Beniaminowi (Sdz 20,26), przeciwko Filistynom (1 Sm 7,6; 14,24) oraz wrogom spoza Jordanu (2 Krn 20,3). Autorzy podkreślają, że post służy w czasach wojny do błagania o interwencję Boga, albo bezpośrednio (1 Sm 7,9nn), albo za pośrednictwem wyroczni (Sdz 20,26-28). Tora wymienia tylko jeden dzień postu, „dziesiątego dnia siódmego miesiąca⁶” post Ekspiacji (Kippur), który wydaje się być ustalony w VI wieku przed Chrystusem. Jest pytanie o jeden dzień postu w Księdze Jeremiasza, w grudniu 604 r. p.n.e. (Jr 36), ale jest to nagły wypadek, który się nie powtórzył.

Znajdujemy na ten temat szczególnie ważny tekst w Księdze Zachariasza, gdzie prorok odpowiada na pytanie zadane mu w listopadzie 518 r. („Czy mam płakać w piątym miesiącu abstynencji⁷, jak robię to od tylu lat?” Za 7,3.5): „Tak mówi Pan Bóg: post czwartego miesiąca, post piątego, post siódmego i post dziesiątego⁸ staną się dla domu Judy uciechą, radością, wesołymi dniami świąt” (Za 8,19). Ten tekst pokazuje nam, że trzy dodatkowe dni postu zostały dodane na pamiątkę zdobycia Miasta i ruin Świątyni, ale nie było już miejsca, by się odbywały. Tak więc judaizm zachowa tylko jeden dzień postu, w Jom Kippur⁹

⁶ Siódmy miesiąc (Tiszri) roku sakralnego jest pierwszym miesiącem roku kalendarzowego (który rozpoczyna się na jesieni). Jest to zatem pierwszy nów roku, Pierwszy Dzień Roku (Rosz Haszana). Izraelici i Kananejczycy mieli wspólnie to święto nowiu na początku każdego miesiąca (1 Sm 20, 5.24; Iz 1,13; Am 8,5). O Święcie Pojednania w „siódmym miesiącu”: Kpł 16,26-32 i 23, Lb 29, 7-11).

⁷ Ten post odpowiadał zniszczeniu świątyni w 587 r. Kiedy Świątynia została odbudowana, mogło pojawić się pytanie, czy zachowywać ten dzień postu.

⁸ Posty czwartego i dziesiątego miesiąca upamiętniały również wydarzenia zdobycia Jerozolimy. Post czwartego miesiąca (17 dzień Tamuz) upamiętniał również odlew złotego cielca, łamanie tablic przez Mojżesza i ustanie ofiar z braku zwierząt przed zdobyciem Jerozolimy.

⁹ Posty pobożnościowe są nadal praktykowane, w sposób mniej rygorystyczny: 9 tav (około lipca), który upamiętnia zniszczenie Drugiej Świątyni – z tekstami przypominającymi zniszczenie tej Pierwszej. Musimy również wziąć pod uwagę posty rytualne (w tradycji aszkenazyjskiej: pan młody w dniu ślubu

Więcej, prorocy okazali się szczególnie krytyczni wobec osobistych postów¹⁰. Przywołały tylko jeden tekst, wyjątkowo ostry, proroka Izajasza (58, 3-8)¹¹:

„Czemu pościliśmy, a Ty nie wejrzałeś? Umartwialiśmy siebie, a Tyś tego nie uznał?

Otóż w dzień waszego postu wy znajdujecie sobie zajęcie i uciskacie wszystkich waszych robotników. Otóż pościecie wśród waśni i sporów, i wśród bicia niegodziwą pięścią. Nie pościecie tak, jak dziś czynicie, żeby się rozlegał zgiełk wasz na wysokości.

Czyż to jest post, jaki Ja uznaję, dzień, w którym się człowiek umartwia? Czy zwieszanie głowy jak sitowie i użycie woru z popiołem za posłanie – czyż to nazwiesz postem i dniem miłym Panu?

Czyż nie jest raczej ten post, który wybieram: rozerwać kajdany zła, rozwiązać więzy niewoli, wypuścić wolno uciśnionych i wszelkie jarzmo połamać; dzielić swój chleb z głodnym, wprowadzić w dom biednych tułaczy, nagiego, którego ujrzysz, przyodziać i nie odwrócić się od współziomków.

Wtedy twoje światło wzejdzie jak zorza i szybko rozkwitnie twe zdrowie. Sprawiedliwość twoja poprzedza cię będzie, chwała Pańska iść będzie za tobą”

Oskarżanie uroczystości jest częstym tematem proroczym (Am 5,21; Mi 6,6-8; Oz 6,6), a i Psalmista potępia formalizm ofiar (Ps 50,8-15). Oskarżone przez Jezusa z Nazaretu w środowisku żydowskim z Galilei praktyki postu są dobrze znane w tradycji chrześcijańskiej: postem „dwa razy w tygodniu” szczyli się faryzeusz z przypowieści (Łk 18,12). „Uczniowie Jana, podobnie jak faryzeuszów, poszczą często i modlą się, podczas gdy Twój jedzą i piją” (Łk 5,33; por. Mk 2,18 i Mt 9,14), mówią do uczniów Je-

aż do końca ceremonii ślubnej, pierworodni w wigilię Pessah, a także w przeddzień Purim na pamiątkę postu Estery).

¹⁰ Jr 14,12: „Jeśli będą pościć, nie będę słuchał ich błagań”

¹¹ Uważamy, że (według Iz 58,12) te wersety są późniejsze niż wygnanie, a wcześniejsze niż odnowienie świątyni przez Nehemiasza. Ten rozdział Izajasza figuruje w katolickiej liturgii na początku Wielkiego Postu i stanowi czytanie Proroków (Haftarah) w porannej liturgii Kippur (Iz 57,14-58), ale nie chodziłoby tu o kwestię tego święta.

zusa¹², podczas gdy tradycja chrześcijańska wydaje się zachęcać do tajnego postu (Mt 6,16-18).

3. W tradycji talmudycznej

Wydaje się, że dwa powody doprowadziły judaizm do ograniczenia postu do Dnia Pojednania (Jom Kippur) i odsunięcia postu osobistego: z jednej strony, odrzucenie niepowściągliwego postu modlitwy lub błagania, a z drugiej strony przejście od postu błagania do postu prorockiego¹³. Post jako dyscyplina pobożności, oprócz rocznego zalecenia, pojawia się w epoce postbiblijnej tylko w apokryfach, w pseudoepigrafach i w tekstach z Qumran.

Traktat Ta'anith¹⁴ Talmudu babilońskiego jest poświęcony, jak sama nazwa wskazuje, postowi, szczególnie jako wezwaniu, by otrzymać deszcz. Ale nauczanie kładzie nacisk na dobrowolność daru Boga, który nie jest związany przez post ludu. Jeden z przykładów tego nauczania: rabin Eliezer¹⁵ zamówi trzynaście dni postu na deszcz, ale żaden deszcz nie spadł. Kiedy lud się rozproszył, Eliezer powiedział im, aby przygotowali swoje groby, bo umrą z głodu. Wówczas ludzie zaczęli płakać i wtedy spadł deszcz¹⁶.

Ale te dni postu są przerwane wieczorem i nie uniemożliwiają pracy ani kąpieli, ani noszenia butów czy perfumowania się lub stosunków seksualnych (Miszna), w przeciwieństwie do postu Kippur.

¹² Tertulian poddaje ten tekst nieco mylącej egzegezie (*Adv. Marcionem* IV, 11), ale Orygenes zinterpretował go jako zaproszenie do alegoryzowania postu przeciwieście do dosłowności żydowskiej (*Homilie o Księdze Kapłańskiej*, X, 2).

¹³ Kręgi mistyków i kabalistów (chasydzi aszkenazyjscy, XII-XIII w.) praktykowały post, by osiągnąć wizje i stany ekstatyczne (na ich temat patrz prace J. Dana oraz J. Ben Chemouela, *Guide des hassidim*, Paris, 1988). Nie możemy mylić tego ruchu z narodziłym w XVIII wieku chasydyzmem w Europie Środkowej, którego nauczyciele sprzeciwili się postom proroczym.

¹⁴ Dosłownie „samoukaranie”

¹⁵ Wielka postać z II wieku.

¹⁶ A. Buchler, *Types of Jewish-Palestinian piety from 70 B.C.E. to 70 C.E. The ancient pious men*, Londyn, 1922, s. 217.

Rabiniczna tradycja jest jednomyślna, by w sposób gwałtowny i powracający potępiać post osobisty¹⁷: najpierw „kobiety, które poszczą”¹⁸; potem uczniów. Dla rabiego Shesheta¹⁹ „młody uczeń, który pości, zasługuje na to, aby jego posiłek był zjedzony przez psa” Rzeczywiście, badania Tory są ważniejsze niż post, a więc „uczeń [Tory] nie ma prawa pościć, ponieważ postępując w ten sposób zmniejsza pracę nieba”²⁰. Jeszcze lepiej, rabbi Yose mówi, że „nikt nie ma prawa zasmucać się sam²¹ (poszcząc), z obawy, by nie stać się ciężarem dla wspólnoty, która będzie wtedy musiała dbać o niego” (Tosefta Ta’anit, 2, 12) – jak Samuel, który miał powiedzieć: „kto pości, jest w grzechu” (Ta’anit, 11a).

To doprowadziło Halakę (całość przepisów prawnych) do tego, aby ograniczyć liczbę dni postu publicznego i jego ciężkości, nalegając na dobre uczynki (Cdaka) i nawrócenie serca: to jest opinia wydana dla Saadia Gaon (z Babilonu, X w., *List z wyrzutem i ostrzeżeniem*), który precyzuje, że zamiast głodówki, lepiej jest powstrzymać się od grzechu²².

Należy dodać, że wierni, aż do teraz, często podejmowali indywidualne praktyki postu, czasami zachęcani przez rabinów pragnących ożywić pobożność i praktykę w społecznościach świeckich.

Wreszcie, należy pamiętać, że u św. Pawła Apostoła znajdujemy te same uprzedzenia odnośnie do postu, co w tradycji rabinicznej, gdy w Liście do Rzymian (14,1-17) wzywa on do powściągliwości, „ponieważ Królestwo Boże nie jest sprawą jedzenia i picia, ale sprawiedliwości, pokoju i radości w Duchu Świętym”

¹⁷ Liczne przykłady w A. Buchler, dz. cyt.

¹⁸ *Talmud Jerozolimski*, 3, 4, 19a. To potępienie dołączone do Lb 30,14 – gdzie mąż może anulować lub potwierdzić każde życzenie lub każdą przysięgę swojej żony dążące do umartwiania – komentatorzy rozszerzają na każde umartwienie, w tym abstynencję seksualną.

¹⁹ Od trzeciego pokolenia Amoraim z Babilonu (280-310 r.).

²⁰ Rabbi Jeremiasz Bar Abba (około 250-280 r.) powiedział w tym samym miejscu traktatu *Ta’anit*: „W społeczności Babilonu jest tylko jeden dzień postu w dziewiątym dniu piątego miesiąca [zniszczenie Pierwszej Świątyni przez Nabuchodonozora, a drugiej Świątyni przez Tytusa]”

²¹ Umartwiać się – Nefesh innah (umartwiać ciało) – jest wyrażeniem, niemal synonimem słowa *pościć* (patrz 2 Sm 12,16).

²² Nie znaleziono odniesienia w dziełach (rozproszonych) Gaona.

4. Zakończenie

Post nabiera więc, w tradycji chrześcijańskiej, nowego znaczenia²³: jest znakiem nawrócenia i praktykowany jest bardzo dokładnie przed chrztem i Eucharystią: Szaweł pości przez trzy dni poprzedzające jego wyzdrowienie i chrzest (Dz 9,9): „został ochrzczony, następnie wziął jedzenie i odzyskał siły” (Dz 9,18-19). To dlatego katechumeni przygotowywali się przez post do chrztu wielkanocnego (i Eucharystii) do czasu, aż ten post zostanie rozszerzony na całą wspólnotę (około IV w., kanon 50 Synodu z Laodycei²⁴). Wielki Post został ustalony w aktualnym kalendarzu w VII w.: jeść tylko jeden posiłek dziennie na koniec dnia i powstrzymać się od wszelkiej żywności w Wielki Piątek i Wielką Sobotę.

Chrześcijaństwo zachowało biblijną tradycję praktykowania postu, tak powszechną we wszystkich religiach. Ale krytyka przytoczona w Nowym Testamencie, poczynając od Jezusa, odwróciła sens postu: mniej chodzi o cierpienie (umartwienie) i błaganie, bardziej o przygotowanie do „walki duchowej” (asceza jako trening) i uroczyste obchodzenie Wielkanocy. Bardzo szybko zresztą do tego aspektu wynikającego z indywidualnej pobożności dołączył wymiar dzielenia się z ubogimi: „Dzień, w którym będziesz pościł, nie weźmiesz do ust niczego, oprócz chleba i wody, i obliczysz cenę żywności, którą mógłbyś zjeść tego dnia, i odłożysz to z boku, aby dać wdowie, sierocie lub potrzebującemu, i tak oto staniesz się pokorny. Dzięki tej pokorze ten, który ją otrzymał, (jałmużna) nasycy swoją duszę i modli się do Pana dla ciebie²⁵.

Tłum. Małgorzata Osińska

²³ Tertulian, bardzo przychylny ascezie, zarzuca poganom to, że zbliżyli się w swoich praktykach religijnych do Żydów, „którzy obchodzą święta, szabasy, uczty z przaśnym chlebem, posty z macą” (*Ad Nationes* I, 13).

²⁴ S. Verhelst, *Histoire ancienne de la durée du carême à Jérusalem*, „Questions liturgiques” 84 (2003) 23-50. We wspomnianej wyżej *Homilii o Księdze Kapłańskiej* Orygenes mówi o dniach Wielkiego Postu jak również o poście w środę i w piątek (tamże, s. 139).

²⁵ *Pasterz Hermasa* [datowany około 140 r.], V, 3, 7.

Streszczenie

Post jest rytualnym elementem judaizmu, ale jego znaczenie było przedmiotem istotnych ewolucji i zmian. Z wyjątkiem Dnia Pojednania (Jom Kippur) post nigdy nie odgrywał kluczowej roli w żydowskiej liturgii publicznej, ale pozostał związany z indywidualnymi praktykami, często kwestionowanymi przez rabinów. Wydaje się, że dwa powody doprowadziły judaizm do ograniczenia postu do Dnia Pojednania i do odsunięcia postu osobistego: odrzucenie postu, któremu nie towarzyszy zmiana życia na lepsze i przejście od postu błagania do postu prorockiego.

Chrześcijaństwo zachowało biblijną tradycję praktykowania postu, tak powszechną we wszystkich religiach. Ale krytyka przytoczona w Nowym Testamencie, poczynając od Jezusa, odwróciła sens postu: chodzi mniej o umartwienie i błaganie, bardziej o przygotowanie do „walki duchowej” i uroczyste obchodzenie Wielkanocy. Szybko do tego aspektu wynikającego z indywidualnej pobożności dołączył wymiar dzielenia się z ubogimi.

Streszcz. Sławomir Pawłowski

Słowa kluczowe: Biblia, judaizm, post, Talmud.

Abstract

Fasting in the Biblical and Talmudic traditions

Fasting is a ritual element of Judaism, but its meaning has been subject to significant evolution and change. With the exception of the Day of Atonement (Yom Kippur) a fast had never played a key role in the public Jewish liturgy, but had been associated with the individual pious practice, often challenged by the rabbis. It seems that two reasons led Judaism to reduce fasting to the Day of Atonement and to relegate personal fasting: rejection of the fast which was not accompanied by a change of life for the better and a move from supplication fasting to prophetic.

Christian tradition has preserved the biblical practice of fasting, so common in all religions. But the criticism quoted in the

New Testament, starting with Jesus, has changed the meaning of fasting: it is less to mortify and supplicate, and more to prepare for the «spiritual warfare» and for solemn celebration of Easter. This aspect resulting from individual piety was soon accompanied by the dimension of sharing with the poor.

Thum. Agnieszka Burakowska

Keywords: Bible, Judaism, fast, Talmud.